

Міненко Андрій Володимирович

Аспірант кафедри теоретичної і практичної філософії

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-1499-3210>

e-mail: minenko.andrii@knu.ua

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЗАБУВАННЯ

Резюме

Розглянуто підходи до дослідження феномену забування. Тематика дослідження пам'яті memory studies була дуже популярна в Україні після розпаду Радянського Союзу, як потреба переосмислити минуле.

Розкрито, що дослідження феномену забування можливе тільки в контексті дослідження феномену пам'яті, тому центральним методом дослідження феномену забування є герменевтичний. Показано, що найбільший внесок в дослідження феномену забування здійснили філософи Платоном, Августином Аврелієм, Фрідріхом Вільгельмом Ніцше, Полем Рікером. Виявлено, що феномен пам'яті та забування досліджується також в соціології, політології, історії, культурології, психології, літературознавстві, нейронауках. Дослідники пам'яті дуже часто повинні обирати чи підтримувати офіційну ідеологічну позицію держави та суспільства, чи діяти всупереч офіційній політиці пам'яті в країні та зазнати репресій з боку держави та суспільства.

З'ясовано, що memory studies є міждисциплінарною наукою, що ускладнює формування єдиного категоріального апарату та методологічного підходу. Проте, міждисциплінарний підхід дозволяє поєднувати різні галузі науки для розв'язання складних питань, пояснювати науки для людей з іншим світоглядом. Вирішення методологічних суперечностей повинно відбуватися за допомогою філософії. Український філософ Хамітов Назіп показав, що вироблення методологічних засад традиційно здійснюється філософами. Розкрито, що серед українських вчених вже були здійснені спроби систематизації напряму, зокрема українським професором Аллою Киридон.

Обґрунтовано, що memory studies потребує застосування трансдисциплінарного методологічного підходу. Даний підхід передбачає не тільки взаємодію різних галузей науки, а й позанаукового знання. Український філософ Людмила Шашкова вказує на те, що трансдисциплінарний підхід передбачає орієнтацію на проблеми та потреби позанаукового знання. Утворюються трансдисциплінарні групи, в яких можуть змінюватися склад та методи залежно від потенційних можливостей дослідження.

Ключові слова: memory studies, забування, трансдисциплінарність, міждисциплінарність, пам'ять, історична пам'ять.

Вступ

Забування як і пам'ять є одним з ключових об'єктів дослідження в напрямі memory studies. Була актуалізована в Україні, серед науковців, зокрема істориків. Для українського наукового дискурсу проблемне поле memory studies пов'язане зі дослідженням української національної пам'яті. Після розпаду Радянського Союзу, українські історики почали переосмислення минулого українського народу з точки зору деколонізації. На інституційному рівні, в Україні існує Український інститут національної пам'яті, одним з важливих завдань якого є, відновлення національної пам'яті Українського народу, недопущення використання символів тоталітарних режимів; надання оцінки тоталітарним режимам ХХ століття в Україні, Голодомору 1932-1933 років, масовому голоду 1921-1923, 1946-1947 років, примусовим депортаціям, репресіям комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років, діям організаторів і виконавців таких злочинів, а також наслідкам їх дій для України та світу [1]. Даний підхід до дослідження минулого є схожим на дослідження пам'яті в Польщі Institute of Political Studies of the Polish Academy of Sciences, одним з головних завдань якого є дослідження History and memory [2]. Тобто, після розпаду Радянського Союзу, тематика пам'яті почала актуалізовуватися в політичній площині, впливати на легітимацію політичних режимів, ідеології та інших. Але, memory studies не повинен вичерпуватися виключно даною проблематикою. Дослідники пам'яті повинні зважати також на суспільний запит, потребу у збереженні спогадів про минуле та їх реалізацію. Наприклад, сучасні технологічні досягнення — діджиталізація, були дуже вдало та актуально застосовані компанією Bank of Memories [3]. В зв'язку зі повномасштабною війною Росії проти України, зростає потреба в меморіалізації загиблих захисників України. ГО «Спогади України» займається меморіалізацією загиблих захисників України, чим допомагає уникнути забування [4].

Методи дослідження

Метою статті є аналіз проблеми дослідження memory studies, в рамках якого здійснюється дослідження феномену забування. Відправною

точкою дослідження став розгляд вже наявних окреслених методологічних проблем *memory studies* викладених українською історикинею Аллою Киридон у праці «Гетеротопії пам'яті». Для даного дослідження було застосовано класичні *методи дослідження*: структурний, порівняльний, компаративний. Структурний метод допоміг структурувати *результати дослідження* різнобічних галузей знання. Порівняльний метод був застосований задля аналізу галузей науки, котрі здійснюють дослідження пам'яті та забування. Компаративний метод дозволив зіставити між собою як природознавчі науки (нейробіологію), так і гуманітарні (літературознавство). Показано, що метод міждисциплінарності *memory studies* сприяє науковому дослідженню, а не заважає. Також, доведено що трансдисциплінарний метод є новим та перспективним підходом для подальшого розвитку *memory studies*.

Результати дослідження

Зазвичай, *результати дослідження memory studies* використовують виключно у функціональних підходах. Причиною цього може бути, як зазначає українська історикиня Алла Киридон, непевний академічний статус, плутаний категоріальний апарат, нечітко окреслене предметне поле [5, с. 5]. Багато в чому, це пов'язано з тим, що дослідженням пам'яті займається не одна наука, а множина галузей науки. Ба більше, однією з провідних галузей науки в питанні дослідження пам'яті та забування є філософія. Традиційно тематикою пам'яті почали займатися філософи. Потрібно розглянути приклад дослідження пам'яті та забування у філософії. Започаткував дослідження проблематики пам'яті та забування відомий давньогрецький філософ Платон. В діалозі «Теетет», він роздумував про проблематику перенесення пам'яті на зовнішні носії як причину до деградації та забування у людей за відсутності даних зовнішніх носіїв. Християнський філософ Августин Аврелій в своїй праці «Сповідь» намагався знайти Бога, почав шукати його в пам'яті. Для цього він почав аналізувати саму природу пам'яті та забування. Одним з його цікавих висновків є існування пам'яті про те, що ми щось забули. Про важливу роль пам'яті в конструюванні ідентичності зробив висновок британський філософ Джон Лок в 11 параграфі «Дослідах щодо людського розуму». Тематика пам'яті та забування є однією з провідних тем в філософській системі Фридриха Вільгельма Ніцше. Цьому присвячені праця «Про користь та шкоду історії для життя» та «Генеалогія моралі». Окремо вирізняв та актуалізував розрізнення пам'яті, історії та забування французький християнський філософ герменевтик Поль Рікер в своїй праці «Пам'ять, Історія, Забування». Французький філософ Жак Дерріда в своїй праці «Архівна лихоманка: Фрейдистське враження» також проаналізував можливість існування архіву не тільки в його традиційній формі приміщення з документами. Таким

чином, філософія зробила ключовий внесок для розвитку напрямку *memory studies*.

А також, феномен забування осмислюється в межах різноманітних соціальних та культурних практик. Для соціологів питання пам'яті є дуже важливим. Одним з найбільш відомих класичних соціологів *memory studies* є соціальний філософ учень відомого французького соціолога Еміля Дюркгайма Моріс Альбвак (в українській мові також зустрічаються варіанти написання Гальбвак, Хальбвак). В своїх працях «Соціальні рамки пам'яті» та «Коллективна пам'ять» Альбвак сформулював існування соціальних рамок пам'яті, котрі впливають на формування людської ідентичності. Також, про існування колективної пам'яті — пам'яті учасників події, котра помирає разом з ними. Таким чином, соціологія здійснила важливий внесок та є корисною для розвитку *memory studies*;

Звичайно що першочергово дослідженням минулого займається історія. Проте, існує важлива різниця між історією та пам'яттю. Про цю важливу різницю зазначав вже згадуваний французький філософ Поль Рікер в працях «Історія і істина» та «Пам'ять, Історія, Забування». Проте, самі історики наголошували на важливій відмінності, зокрема французький історик Жак Ле Гоф в праці «Історія й пам'ять». Також, про особливість історичної епістемології залишив напрацювання американський історик Алан Мегіл в праці «Історична епістемологія». Важливий концепт *memory studies* «місця пам'яті» був концептуалізований французьким істориком П'єром Нора в його праці «Теперішнє, образ, нація». Серед українських вчених варто виокремити українську історикиню Аллу Киридон, котра в своїй праці «Гетеротопії пам'яті» розглянула український дискурс *memory studies* та проблематику дослідження даного напрямку. Таким чином, історія як наука відіграє важливу роль в дослідженні *memory studies*;

Political science зазвичай зосереджені стосовно політики пам'яті в тій, чи іншій країні. Тому, політологічні дослідження мають «національне» забарвлення, оскільки кожен дослідник даного напрямку вивчає політику пам'яті зазвичай своєї країни та наближеної до неї проблематики. Наприклад, політичні науки в Україні зосереджені переважно на аналізі радянської спадщини в Україні та протистояння російській агресії. Яскравим прикладом є українська політологиня Ольга Волянюк. В матеріалах до конференції «Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень», Ольга Волянюк наголошує на важливих функціях політики пам'яті: комунікаційна, просвітницька, акумулятивну, безпекову та адаптаційну функції політик пам'яті [6]. Важливою статтею, про політологічне осмислення феномену забування є її стаття «Простори забуття: політичні критерії та теоретико-методологічні зауваги». Ольга Волянюк зазначає, що феномен забуття є передусім філософською категорією, що відображає

окремі суб'єктивні та об'єктивні сторони людського буття. Класична парадигма політичної філософії сприймає колективну амнезію як незнання, руйнування, та те, що потрібно подолати. Політологиня вважає, що колективне забуття є явищем відносним, має явно виражений політичний характер, котрий можна назвати суспільною «угодою/змовою мовчання», що в будь-який момент може бути розірвана. Тому, Ольга Волянук стверджує, що питання осмислення спільного минулого неминуче перетинається з проблемами політичного характеру [7, с. 129 — 131]. Також, це може бути аналіз політики пам'яті своєї країни по відношенню до іншої. Наприклад, нідерландська дослідниця Barbara Henkes написала статтю про Dutch memory politics in the Dutch-South African exchanges between 1948 and 1975. В даній статті, Барбара Хенкс показує, як голандський уряд після перемоги націоналістичної партії білих колоністів та посилення режиму апартеїду почали ототожнювати себе з ними, показуючи їх стійкість. В той же час, в голандському суспільстві режим Націоналістичної партії нагадував про нацистські звірства, антисемітські переслідування та антифашистську боротьбу в Нідерландах [8]. Політологічні дослідження зосереджуються в основному навколо політики пам'яті в певних країнах та як це впливає на сучасну політику. Проте, такі дослідження можуть йти всупереч офіційній ідеологічній позиції держави. Тому, дослідник політики пам'яті повинен зробити вибір: працювати на користь ідеологічного інтересу держави, або вступити у конфлікт з політичними інтересами влади, наражаючись на можливі ризики і санкції [9, с. 17]. Також, політологічні дослідження в сфері пам'яті можуть зазнати тиску з боку соціуму. Суспільство може не сприйняти *результати дослідження* та заперечувати їх. Як влучно зазначає професор Людмила Шашкова, важливою і необхідною умовою для соціальної прийнятності науки є соціальне схвалення її досягнень. Воно проявляється в існуванні спільного переконання в тому, що наука сприяє досягненню схвалених суспільством цілей, а також у спільному відчутті, що цінності науки співпадають (а не суперечать) з базовими культурними цінностями [9, с. 18].

Після Другої світової війни, та жахливої події, що відбулася під час неї — Голокост, серед культурологів почало домінувати питання опрацювання минулого, його вплив на сучасну культуру. Однією з найбільших відомих культурологів є німецька культурологиня та філософиня Аляйда Асман. В своїй праці «Простори спогаду. Форми та засоби трансформації культурної пам'яті», вона розглянула різні сторони культури, та як пам'ять впливає на їх функціонування.

Тема пам'яті є однією з найважливіших в психології та психіатрії. Починаючи з відомого австрійського психоаналітика Зигмунда Фрейда, котрий в своїй праці «Тлумачення снів» показав вплив травматичного

минулого на людську ідентичність, тематика травматичного минулого займає одне з центральних місць в дослідженні людської психіки. Французький психіатр Анрі Бергсон в своїй праці «Матерія і пам'ять» розглянув особливості людської психіки під час взаємодії зі спогадами.

Письменники та автори дуже часто, коли пишуть автобіографії або романи, актуалізують тематику пам'яті. Головні герої намагаються пригадати або навпаки втекти від минулого. Найбільш відомим письменником, що займався тематикою пам'яті є французький письменник Марсель Пруст. Найбільшим відомим його твором є роман-епопея «У пошуках втраченого часу», в якому Пруст використав новий метод пригадування — мимовільна пам'ять [10].

Також, дослідженням пам'яті займається нейронауки. Адже, пам'ять є однією з найважливіших та невід'ємних функцій мозку. Одним з найбільш відомих та популярних нейробіологів є голандський лікар та вчений-нейробіолог Дік Свааб. В своїй популярній книжці «Ми — це наш мозок», він розглядає та пояснює популярні питання про сексуальність, релігію та ін. Також, в своїй книзі він розглянув функцію пам'яті. Дік Свааб також розглянув питання пам'яті, проте як нейробіолог він розглянув питання пам'яті з механістичної точки зору. [11, с. 312–328]. Цю книгу критикували зокрема й філософи, оскільки Свааб як нейробіолог визначив людську свідомість виключно як діяльність нервової системи. Звичайно, що з цим категорично не погоджуються філософи, котрі тисячоліттями намагалися дати відповідь на питання про те, що таке свідомість. Рікер стверджує, що епістемологія історичного пізнання не має необхідності звертатися до нейронаук, оскільки дослідження пам'яті зосереджуються на соціальній взаємодії. Проте, він не стверджує що потрібно не знати нейронауки [12, с. 423].

Таким чином, *memory studies* є дослідницьким напрямом, котрим займається не якась одна наука, а відразу декілька. На думку Алли Киридон, концентрація методологічних напрацювань існує переважно в площині соціології, філософії, культурології, й значно менше — історії [5, с. 50]. Саме це заважає виробити єдиний методологічний підхід та категоріальний апарат. Тобто, українська історикня вважає що розробкою та дослідженням методології повинна займатися історія. Концентрування досліджень *memory studies*, особливо феномену забування, котрий розглядається невіддільно від пам'яті класичними філософами (Рікер, Асман, Коннертон), в одній науці змогло б вирішити багато методологічних проблем.

Алла Киридон зауважує на таких важливих методологічних проблемах дослідження *memory studies*: відсутність усталеного категоріального апарату (Варто зауважити, що вже були здійснені спроби створити єдиний категоріальний апарат. Яскравим прикладом є «Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів», котрий був створений Українським

інститутом національної пам'яті під керівництвом А. М. Киридон. Киридон, А. М. (2013). Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів. ДП «НВЦ «Пріоритети»); нестача перекладів на українську класиків досліджень пам'яті; відірваність методології й практики; слабка комунікація між науковцями різних галузей дослідження пам'яті. Проте, в той же час існує практика міждисциплінарних запозичень, котра призводить до великого розмаїття понятійно-категоріального апарату [5, с. 50].

Підсумовуючи, можна вказати на найважливішу проблему — міждисциплінарність. Постає необхідність розглянути те, чи є справді міждисциплінарність головною перешкодою на шляху інституалізації та формування чіткого методологічного поля *memory studies*.

Алла Киридон та інші сучасні дослідники дискурсу *memory studies* наголошують що даний напрям є міждисциплінарним. Важливо зрозуміти та дати визначення поняттю «міждисциплінарність». Професорка філософії науки Шашкова Людмила дає таке визначення поняттю міждисциплінарність: Міждисциплінарність — організаційна характеристика науки, що акцентує увагу на взаємодії двох або декількох різних дисциплін, яка може варіюватися від простого обміну ідеями до взаємної інтеграції концепцій і методологій.

Дана інтеграція може відбуватися наступним чином: узгодження мов суміжних дисциплін; евристична гіпотеза чи аналогія, які сприяють переносу конструкції однієї дисципліни в іншу; проект організованої форми взаємодії кількох дисциплін для розуміння, обґрунтування та управління складними системами; мережева чи самоорганізована комунікація [13, с. 149–150].

Тобто, поняття міждисциплінарності означає взаємодію певних наукових галузей, котра передбачає використання науками понять та методологій з різних наук. *Memory studies* дійсно залучає методології та поняття зі зовсім різних галузей. Це дозволяє подолати обмеження в інших науках та поєднати теоретичні засади з технологіями та знаннями сучасності. Сучасними міждисциплінарними науками є біотехнології, нанотехнології, інформаційні, когнітивні технології. Таке поєднання допомагає здійснювати нові наукові дослідження та сприяє загальнонауковому розвитку. Проте, постає доцільність зближення природно-наукових та соціально-гуманітарних підходів.

Людмила Шашкова стверджує, що міждисциплінарні процеси у соціально-гуманітарній сфері науки ґрунтуються на інтеграції міжпарадигмального, міжетнічного, кроскультурного рівнів [14, с. 25]. Таким чином, застосування міждисциплінарного методу дозволяє науковцю досліджувати різні контексти власного досвіду. Даний метод дозволяє гуманітарному досліднику пояснювати сенси для людей з іншими поглядами на світ.

Таким чином, гуманітарні науки починають об'єднувати людей та сприяти комунікації між різними вченими.

Міждисциплінарний метод є дуже важливим на сьогодні. Наукова спільнота наразі не складається з самотніх та відчужених вчених. Навпаки, вчені починають об'єднуватися в різні дослідницькі групи для вирішення актуальних поставлених завдань. Тим паче, враховуючи вище зазначене, розгляд та дослідження пам'яті тільки в одній науці, наприклад, історії призведе просто до суттєвого зменшення проблемного поля та об'єктів дослідження, внаслідок чого, дослідження пам'яті буде охоплювати виключно обмежене та не практичне значення. Вирішенням усталеної методології та категоріального апарату може бути синтез та узагальнення методів різних наук, котрим зазвичай займається філософія. Філософія створює нові методологічні підходи та пропонує науці нові теоретичні схеми мислення, критичного підходу.

Створення універсальних методологічних основ є важливою умовою існування *memory studies* як самостійної, раціональної науки. На думку професора Хамітова Назіпа методологічні проблеми пізнання від самого формулювання мали відношення до філософських проблем. Тому, загальні методи розроблялися в межах різних філософських систем і напрямків. Конкретно-наукові та загальнонаукові методології не є настільки інтегральними як філософська методологія. Саме навколо філософської методології, особливо в гуманітарних науках, створюються методології та методи [13, с. 149].

Саме філософи змогли узагальнити та створити такий напрям як *memory studies*. Мова йде не про формальне започаткування використання поняття *memory studies*. Мова йде про саме підхід до дослідження пам'яті використовуючи запозичення з різних галузей. Одним з класичних авторів такого методу є вже згадуваний філософ Поль Рікер. В своїй праці «Пам'ять, Історія, Забування», Рікер не тільки аналізує історичні школи та методології. Він також активно вдається до феноменологічного, герменевтичного та антропологічного аналізу. Проте, Поль Рікер здійснює аналіз різних подій; аналіз понять; досліджує минуле; вдається до розуміння поняття прощення в різних релігіях, зокрема християнстві; наводить приклади вирішення питання прощення за допомогою міжнародного права — тобто, він прямо використовує міждисциплінарний підхід. Це дозволило йому концептуалізувати забування на рівні прощення. Пол Коннертон, американський соціальний антрополог, котрий здійснив велике враження в 1980-х рр. сформулювавши концепт «пам'яті-звички» [5, с. 23], був послідовником та учнем відомого французького філософа феноменолога Моріса Мерло-Понті. Мерло-Понті писав про відмінність між практиками втілення та практиками написання в своїй праці «Феноменологія сприйняття».

Пізніше, Пол Коннертон розвинув дану концепцію в своїй відомій праці «Як суспільства пам'ятають». Дані практики означають мають на увазі дію, котра кодується в пам'яті тіла повторюваними ритуалами аж доки не стає звичною [15, с. 263].

Та треба розуміти, що сучасна наука зазнає вагомих змін. Науковці повинні не тільки комунікувати зі своїми колегами з інших галузей, проте й з людьми що не мають відношення до науки. Особливо це стосується гуманітарної науки, та в тому числі й *memory studies*. Дослідження пам'яті передбачає комунікацію та роботу з людьми, котрі були учасниками подій. Також, суспільство реагує на *результати дослідження* незалежно. В позанауковому середовищі, куди потрапляє знання, перевіріці відводиться значно менша роль, а когерентність висловлювань, повнота інформації чи сумління її джерела цікавлять одержувачів менше за все. Звісно, що такій ситуації сприяє розвиток інформаційно-комунікаційних засобів, доступності до будь-якої інформації через Інтернет, соціальні мережі тощо. Як результат, у формуванні суспільної думки з будь-яких питань факти відіграють значно меншу роль, ніж суб'єктивні оцінки, відчуття, переконання та емоції [9, с. 21]. Для дослідника пам'яті й забування такий підхід є буденністю. Причому, як зазначала Алла Киридон, дослідження пам'яті в Україні здійснюються на рівні функціонального підходу. Тому, специфіка роботи з пам'яттю вимагає нового методологічного підходу до дослідження — трансдисциплінарності.

Алла Киридон посилається на авторитетних дослідників пам'яті Дж. Оліка та Дж. Роббінса: «Своєрідним маркером досліджень пам'яттєвого дискурсу стала опублікована 1998 р. стаття Дж. Оліка і Дж. Роббіна «Дослідження соціальної пам'яті: від «колективної пам'яті» до історичної соціології мнемонічних практик». У ній автори схарактеризували цей напрям досліджень як «непарадигмальне, міждисциплінарне, децентроване підприємство», визначали основні напрями подальшого розвитку «social memory studies» і найважливіший серед них — історія мнемонічних практик» [5, с. 21]. Проте, якщо звернутися до безпосередньо статті, то можна знайти певну неточність. Олік та Роббінс зазначають: «Despite substantial work in a variety of disciplines, substantive areas, and geographical contexts, social memory studies is a nonparadigmatic, transdisciplinary, centerless enterprise» [18, с. 105]. Таким чином, Олік та Роббінс вже зазначають про трансдисциплінарність напряму *memory studies*. Та необхідно зрозуміти що таке трансдисциплінарність.

Трансдисциплінарність є сучасним підходом в дослідженні філософії та методології науки для дослідження світу, організації наукового знання. Якщо говорити про принципи трансдисциплінарності, то варто

зазначати: аналіз зміни способів, інструментарію, концептуальних схем та методології сучасних наукових досліджень. Враховуючи, що дані зміни розглядаються саме через взаємодію багатьох дисциплін. Таким чином, утворюється цілісне бачення предмету дослідження. В процесі такого дослідження, запозичується не тільки методологія а й концептуальні схеми. Професорка Людмила Шашкова зазначає, що трансдисциплінарність вважають містком між поступом наукового пізнання і розв'язанням конкретних проблем повсякденності [13, с. 232].

До узагальнених характеристик трансдисциплінарності як нового типу продукування знання відносять: нові способи організації досліджень, які виходять за дисциплінарні межі та залучають ресурси позадисциплінарного повсякденного знання; формулювання проблемного поля і проектування досліджень з урахуванням ціннісно-цільових настанов і практичних потреб; формування нових організаційних структур — трансдисциплінарних або гібридних груп, в яких методи та способи розв'язання проблеми формуються і коригуються в процесі роботи, додатково залучаються фахівці з різних галузей, а склад групи може змінюватися в залежності від контексту та перспектив дослідження.

Сам термін «трансдисциплінарність» вперше було запроваджено в 1970 році Ж. Піаже. Піаже використовував даний термін для позначення такого наукового дослідження, в якому є система відкритої взаємодії вчених незалежно від академічних обмежень. Трансдисциплінарний метод було інституалізовано на рівні організації CIRET (Centre International de Recherches et études Transdisciplinaires). Мета даної асоціації полягає в розвитку дослідницької діяльності в рамках трансдисциплінарності. Даний підхід передбачає спробу врахувати наслідки потоку інформації що циркулює з однієї галузі в іншу. В результаті, CIRET прагне створити привілейоване місце для зустрічей та діалогу між фахівцями з різних наук та фахівців з позанаукового середовища, наприклад з освіти [17].

Трансдисциплінарне знання визначається за чотирьома критеріями: трансцендування та інтеграція дисциплінарних парадигм; спільне дослідження; пошук єдності знання; увага до проблем життєвого світу (13, с. 234-235)

Відповідно до цих чотирьох критеріїв, можна погодитися з твердженням Оліка та Робінса стосовно того, що напрям *memory studies*, а отже й феномен забування потребує дослідження за допомогою трансдисциплінарної методології.

Висновки

Дослідження *memory studies*, а отже й феномену забування відбувається з використанням та залученням різних галузей науки: філософія,

психологія, політологія, соціологія, історія, нейробиологія, культурологія, літературознавство. Таким чином, *memory studies*, характеризує як між-дисциплінарний підхід. Через це постає проблема відсутності категоріального апарату, єдиної методології, невелика кількість перекладів на українську праць класичних дослідників пам'яті та слабка комунікація між науковцями різних галузей. Проте, використання трансдисциплінарної методології, дозволить залучити в сферу досліджень *memory studies* більшу кількість об'єктів, не тільки з галузей науки. Це дозволить *memory studies* охопити не тільки різні галузі знання, проте й різні практики в суспільстві. Стосовно проблематики, котра виникає при поєднанні різних наукових галузей, то їх вирішенням повинна займатися саме філософія. Саме філософський підхід може систематизувати методологічні підходи різних наук та в результаті утворити чіткий категоріальний апарат. *Memory studies* за своєю методологією є трансдисциплінарним, оскільки передбачає інтеграцію в себе різних дисциплінарних парадигм та увагу до проблем життєвого світу. Трансдисциплінарність дозволить *memory studies* подолати академічні обмеження за рахунок зміни методології через взаємодію різних галузей науки та позанаукового середовища. *Memory studies* передбачає спілкування зі позанауковим середовищем, зокрема з учасниками події, їх нащадками, соціальними інститутами, туристами що займаються формуванням колективної та історичної пам'яті.

Список посилань:

1. Деякі питання Українського інституту національної пам'яті. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2014-п#Text>;
2. Main Research Themes — The Institute of Political Studies of the Polish Academy of Sciences. The Institute of Political Studies of the Polish Academy of Sciences. URL: <https://politic.edu.pl/research/main-research-themes/>
3. Bank of Memories. Bank of Memories. URL: https://bankofmemories.org/?fbclid=IwY2xjawJmNOdleHRuA2FlbQIxMAABHsVm r4dIo5nksqeLFrkmOXmiaVyYl2MjFvLpiHMxLli7heufaX3k AK-j5Mzq_aem_W9lNmkL9o4II-FZ-64qliQ.
4. Громадська організація «Спогади України». URL: <https://memoriesofua.com/uk/about>.
5. Киридон А. Гетеротопії пам'яті. Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2016. 320 с.
6. Воляннюк О. Функції політик пам'яті та ідентичності в умовах війни. Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень, м. Київ. Київ, 2024. С. 37 — 39.

7. Волянюк О. Простори забуття: політичні критерії та теоретико-методологічні зауваги. Гілея: науковий вісник. 2013. Т. 75. № 55. С. 129 – 131.
8. Henkes B. National Socialism, Colonialism and Antifascist Memory Politics in Postwar Dutch – South African Exchanges. South African Historical Journal. 2022. P. 1 – 24. URL: <https://doi.org/10.1080/02582473.2022.2055131>.
9. Shashkova L. Political turn in the philosophy of science. Politology bulletin. 2021. Issue 87. P. 14 – 23. URL: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2021.87.14-23>.
10. Berntsen D. Involuntary Autobiographical Memories. Applied Cognitive Psychology. 1996. Vol. 10. No. 5. P. 435 – 454. URL: [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1099-0720\(199610\)10:5%3C435::aid-acp408%3E3.o.co;2-l](https://doi.org/10.1002/(sici)1099-0720(199610)10:5%3C435::aid-acp408%3E3.o.co;2-l).
11. Свааб Д. Ми – це наш мозок / пер. з англ. О. Коцюба. Харків: Книжк. клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 496 с.
12. Memory, History, Forgetting / ed. by K. B. (Translator), D. P. (Translator). University Of Chicago Press, 2006. 624 p.
13. Хамітов Н., Шашкова Л., Крилова С. Словник новітніх термінів філософії науки і філософії культури. Київ: ВАДЕКС, 2024. 290 с. ISBN 978-966-972-105-1.
14. Шашкова Л. Наукова комунікація в складних соціальних контекстах: підходи соціальної філософії науки та соціальної епістемології. Proceedings of the National Aviation University Series Philosophy Cultural. 2024. Т. 39. № 1. С. 23 – 28. URL: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.39.18442>
15. Кетрін Хейлз Н. Як ми стали постлюдством / пер. з англ. Є. Маричев. Київ: Ніка-Центр, 2013. 426 с.
16. Olick J. K., Robbins J. Social Memory Studies: From “Collective Memory” to the Historical Sociology of Mnemonic Practices. Annual Review of Sociology. 1998. Vol. 24. No. 1. P. 105 – 140. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.105>.
17. Page d'accueil du CIRET. URL: <https://ciret-transdisciplinarity.org/index.php>

References:

1. Some Issues of the Ukrainian Institute of National Memory. Official Web Portal of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2014-п#Text>

2. Main Research Themes – The Institute of Political Studies of the Polish Academy of Sciences. The Institute of Political Studies of the Polish Academy of Sciences. URL: <https://politic.edu.pl/research/main-research-themes/>
3. Bank of Memories. Bank of Memories. URL: https://bankofmemories.org/?fbclid=IwY2xjawJmNOdleHRuA2FlbQIxMAABHsVm r4dIo5nksqeLFrkmoXmiaVyYl2MjFvLpiHMxLli7heufaX3k AK-j5Mzq_aem_W9lNmKl9o4II-FZ-64qliQ
4. Public Organization «Memories of Ukraine». URL: <https://memoriesofua.com/uk/about>
5. Kyrydon, A. (2016). *Heterotopias of Memory: Theoretical and Methodological Problems of Memory Studies*. Kyiv: Nika-Center, 320 p.
6. Volianiuk, O. (2024). Functions of Memory and Identity Policies in Wartime. In: *Politics and Law under Martial Law: Seeking Solutions*, Kyiv, 37 – 39.
7. Volianiuk, O. (2013). Spaces of Forgetting: Political Criteria and Theoretical-Methodological Remarks. *Hileya: Scientific Bulletin*, Vol. 75, No. 55, 129 – 131.
8. Henkes, B. (2022). National Socialism, Colonialism and Antifascist Memory Politics in Postwar Dutch – South African Exchanges. *South African Historical Journal*, 1 – 24. URL: <https://doi.org/10.1080/02582473.2022.2055131>
9. Shashkova, L. (2021). Political Turn in the Philosophy of Science. *Politology Bulletin*, Issue 87, 14 – 23. URL: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2021.87.14-23>
10. Berntsen, D. (1996). Involuntary Autobiographical Memories. *Applied Cognitive Psychology*, Vol. 10, No. 5, 435 – 454. URL: [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0720\(199610\)10:5<435::AID-ACP408>3.0.CO;2-L](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0720(199610)10:5<435::AID-ACP408>3.0.CO;2-L)
11. Swaab, D. (2023). *We Are Our Brains* / Transl. from English by O. Kotsiuba. Kharkiv: Book Club “Family Leisure Club”, 496 p.
12. *Memory, History, Forgetting* / ed. by K. B. (Translator), D. P. (Translator). University of Chicago Press, 2006, 624 p.
13. Khamitov, N., Shashkova L. & Krylova S. (2024). *Dictionary of Contemporary Terms in Philosophy of Science and Philosophy of Culture*. Kyiv: VADEKS, 290 p.
14. Shashkova, L. (2024). *Scientific Communication in Complex Social Contexts: Approaches of Social Philosophy of Science and Social*

- Epistemology. Proceedings of the National Aviation University. Series Philosophy. Cultural Studies, Vol. 39, No. 1, 23 – 28. URL: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.39.18442>
15. Hayles, N. Katherine. (2013). *How We Became Posthuman* / Transl. from English by Ye. Marychev. Kyiv: Nika-Center, 426 p.
 16. Olick, J. K. & Robbins, J. (1998). Social Memory Studies: From “Collective Memory” to the Historical Sociology of Mnemonic Practices. *Annual Review of Sociology*, Vol. 24, No. 1, 105 – 140. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.105>
 17. Homepage of CIRET. URL: <https://ciret-transdisciplinarity.org/index.php>

Andrii Minenko

PhD student at Department of Theoretical and Practical Philosophy

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-1499-3210>

e-mail: minenko.andrii@knu.ua

**PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS
OF THE STUDY OF THE PHENOMENON OF FORGETTING**

Abstract

The article discusses approaches to the study of the phenomenon of forgetting. The topic of memory studies was very popular in Ukraine after the collapse of the Soviet Union as a need to rethink the past.

It is revealed that the study of the phenomenon of forgetting is possible only in the context of the study of the phenomenon of memory, so the central method of studying the phenomenon of forgetting is hermeneutic. It is shown that the greatest contribution to the study of the phenomenon of forgetting was made by philosophers Plato, Augustine of Aurelius, Friedrich Wilhelm Nietzsche, and Paul Ricoeur. It has been found that the phenomenon of memory and forgetting is also studied in sociology, political science, history, cultural studies, psychology, literary studies, and neuroscience. Memory researchers may very often have to choose whether to support the official ideological position of the state and society or to act against the official memory policy in the country and face repression from the state and society.

It has been found that memory studies is an interdisciplinary science, which complicates the formation of a single categorical apparatus and methodological approach. However, the interdisciplinary approach allows combining different fields of science to solve complex issues and explain science to people with a different worldview. Methodological contradictions should be resolved with the help of philosophy. The Ukrainian philosopher Khamitov Nazip showed that the development of methodological principles is traditionally carried out by philosophers. It is revealed that Ukrainian scholars have already made efforts to systematize the field, in particular by Ukrainian professor Alla Kyrydon

It is substantiated that memory studies require a transdisciplinary methodological approach. This approach involves not only the interaction of various fields of science, but also non-scientific knowledge. The Ukrainian philosopher Liudmyla Shashkova points out that the transdisciplinary approach involves focusing on the problems and needs of non-scientific knowledge. Transdisciplinary groups are formed, in which the composition and methods may change depending on the potential research opportunities.

Keywords: memory studies, forgetting, transdisciplinarity, interdisciplinarity, memory, historical memory.

Стаття надійшла до редакції 25.03.25

© Міненко А. В., 2025